

UŽITÍ OHNISKOVÉ SKUPINY PŘI ZKOUMÁNÍ DIGITÁLNÍ GRAMOTNOSTI SENIORŮ

USING A FOCUS GROUP TO RESEARCH THE DIGITAL LITERACY OF SENIORS

Eva Janouchová, Kristýna Obršálová

Ústav sociálních studií, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na problematiku edukace seniorů na pozadí demografického stárnutí s důrazem na měnící se požadavky dnešní doby. Cílem je prezentovat pilotní část specifického výzkumu na téma „Digitální gramotnost seniorů v kontextu institucionální edukace univerzit třetího věku“. Zvolená metoda ohniskové skupiny prezentuje volbu kvalitativního výzkumného designu za účelem získání širší perspektivy a identifikování klíčových aspektů, které jsou podrobeny hlubší analýze v navazující kvantitativní části výzkumu. Reflexe provedeného skupinového interview přispívá k validitě výzkumného nástroje dotazníku. Představený záměr zdůrazňuje vhodné využití a přínos kombinace obou výzkumných strategií.

Klíčová slova: předvýzkum; ohnisková skupina; digitální gramotnost

Abstract

The paper focuses on the issue of education of the elderly against the background of demographic ageing with an emphasis on the changing demands of present times. The aim is to present a pilot part of a specific research on the topic “Digital literacy of seniors in the context of institutional education of universities of the third age”. The chosen focus group method presents the choice of a qualitative research design in order to gain a broader perspective and identify key aspects that are subjected to a deeper analysis in the follow-up quantitative part of the research. The reflection of the group interview conducted contributes to the validity of the research instrument of the questionnaire. The presented design highlights the appropriate use and benefits of combining both research strategies.

Keywords: pre-research; focused group; digital literacy

1 ÚVOD

Stárnutí populace je jedním z „megatrendů“ 21. století. Charakteristické jsou změny ve věkové struktuře obyvatelstva, kdy podíl starších věkových skupin roste rychleji než zbytek populace a výsledkem je růst podílu postreprodukční složky (65+ let) v celkové populaci. Tento proces probíhá nejrychleji v Evropě a nevyhýbá se ani zemím, jako je Česká republika (United Nations, 2022, online). Z uvedeného je zřejmé, že senioři budou neopominutelnou skupinou klientů, pacientů, zákazníků či účastníků nejrůznějších forem vzdělávání (Špaténková & Smékalová, 2015). Význam institucionální edukace seniorů na pozadí demografického stárnutí bezesporu poroste. Mezi základní instituce věnující se edukaci seniorů na vysokoškolské úrovni patří univerzity třetího věku (dále U3V).

2 TEORIE

Současný technologický pokrok ovlivňuje obsah edukace seniorů. Aby bylo možné pokračovat ve svých aktivitách, zapojovat se do kulturního a společenského dění, je potřeba umět využívat moderní informační a komunikační technologie. Digitálně gramotní lidé tak mají být schopni jakýchkoli aktivit s digitálními technologiemi, které musí řešit v rámci různých životních situací, ať už máme na mysli práci, učení, volný čas nebo další aspekty každodenního života (Zounek & Sudický, 2012). Jedním z aktuálních témat, kterému se akademický diskurz věnuje, je oprávněně vzdělávání seniorů a jeho podpora, stejně jako rozvoj životních kompetencí této věkové skupiny. Záměrem výzkumného šetření je zjistit, jak tento druhý „megatrend“ digitální transformace společnosti 21. století ovlivňuje rozvoj kompetencí seniorů a jak na to lze reagovat. Hlavním cílem výzkumného projektu je zjistit stav vybraných aspektů digitální gramotnosti seniorů a interpretovat je v souvislosti s možným využitím digitálních technologií v rámci institucionální edukace seniorů univerzit třetího věku (dále U3V).

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

S ohledem na složité a mnohvrstevné téma byl věnován zvýšený důraz na provedení předvýzkumu. Tento krok byl nezbytný k zajištění adekvátního

teoretického a metodologického základu pro hlavní fázi výzkumu. Pro sběr dat v pilotní fázi výzkumu byla zvolena metoda sběru dat prostřednictvím ohniskové skupiny (focus group), na kterou navazuje metoda dotazníkového šetření ve snaze přispět k validitě výzkumného nástroje. Použitím informací, resp. reflexí provedeného skupinového interview se zvyšuje pravděpodobnost navržení vhodnějších otázek v dotazníku (Hendl & Reml, 2017). Záměrem bylo využít potenciál smíšeného výzkumného designu, což znamená propojit a integrovat zjištění obou fází výzkumu. Členové ohniskových skupin byli vybráni podle předem definovaných kritérií. V tomto konkrétním případě se jednalo o dvě skupiny posluchačů U3V v Hradci Králové v akademickém roce 2023/2024 (velikost skupin: 7 a 10 účastníků). K povzbuzení zájmu respondentů a odbourání bariér byla použita projektivní metoda storytellingových karet. Potvrdilo se, že ohniskové skupiny jsou efektivní při zkoumání témat, u kterých je podstatný skupinový fenomén (Patton, 2002). Téma digitální gramotnosti seniorů se odvíjelo od výzkumného problému, nicméně prezentovaná metoda focus group v pilotní fázi výzkumu měla ambici zachytit skupinou pojmenované, resp. zviditelnit tušené významy vyplývající z příslušnosti k určité sociální skupině.

4 VÝSLEDKY

Datový korpus kvalitativního šetření byl kódován v profesionálním software MAXQDA. Návazně byly selektovány klíčové kategorie ve snaze propojit zjištěná data s kvantitativní metodou dotazníku, přičemž nově byly implementovány položky, které identifikují problémy spojené s užíváním digitálních technologií a potřebu pomoci s jejich obsluhou. Z výsledků šetření se prokázalo, že na dané téma lze pohlížet nejméně dvojnásobným pohledem: jako na nároky na digitální kompetence seniorů v kontextu současné doby, ale je nutné zohlednit také to, co oni sami považují za důležité v prohlubování svých znalostí a dovedností.

4.1 Očekávané výsledky

V současně době probíhá deskriptivní statistická analýza sebraných dat. Výběrový soubor představovali posluchači U3V Univerzity Hradec Králové v období 2023/2024, přičemž dotazníkového šetření se zúčastnilo 44 %, tj. 294 respondentů. Pro měření závislosti mezi jednotlivými proměnnými je použit test nezávislosti pro kontingenční tabulku. Testování je prováděno na hladině významnosti 0,05 a pro hlubší analýzu jsou pro jednotlivá pole kontingenčních

tabulek vypočtená rovněž adjustovaná rezidua. Stěžejním výsledkem výzkumného projektu se očekává detailní analýza proměnné, která se zaměřuje na zkoumání úrovně digitální gramotnosti seniorů a aplikace těchto poznatků v kontextu institucionálního vzdělávání. To umožňuje rozvoj a implementaci cílených vzdělávacích programů a strategií, jež reflektují specifické potřeby a výzvy spojené s posilováním digitálních kompetencí u této demografické skupiny.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Téma projektu specifického výzkumu koresponduje s dlouhodobým plněním cíle strategického záměru „Třetí role Pedagogické fakulty – Univerzita třetího věku“, a to především ve smyslu většího zapojení IT technologií (UHK, 2023, online). Již z pilotní fáze výzkumu je zřejmé, že nelze přehlížet heterogenitu této sociální skupiny, což by mohlo vést k chybné interpretaci zjištěných dat. Na jedné straně jsou generace seniorů, kteří mají značné digitální kompetence, ale i vzdělávací očekávání v tomto směru a na druhé straně jsou zaznamenány velké interindividuální rozdíly. Ukázalo se, resp. se potvrdilo, že téma digitálních kompetencí je komplikovaný jev s vysokou mírou subjektivnosti, což předurčuje vhodné využití výzkumného nástroje dotazníku. Podstatou je tedy to, jak svoji digitální gramotnost (kompetence), hodnotí a interpretují samotní aktéři. Vhodná kombinace obou přístupů však přináší kompaktnější data, hutnější výsledek a v důsledku má i vyšší interpretační potenciál.

PODĚKOVÁNÍ

Studie probíhá v rámci projektu specifického výzkumu Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové.

6 LITERATURA

- Hendl, J., & Remr, J. (2017). *Metody výzkumu a evaluace*. Portál.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research nad Evaluatin Methods*. SAGE.
- Špaténková, N., & Sméalová, L. (2015). *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Grada Publishing.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2022). *World Population Prospects 2022: Summary of Results*. United Nations. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf.

Univerzita Hradec Králové (UHK), Pedagogická fakulta (2021). *Strategický záměr vzdělávací a tvůrčí činnosti Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové na období 2021–2030*. Univerzita Hradec Králové. <https://www.uhk.cz/file/edee/pedagogickafakulta/pdf/urednideska/strategickyzamer/strategicky-zamer-pdf-uhk-na-obdobi-2021-2030.pdf>.

Zounek, J., & Sudický, P. (2012). *E-learning: učení (se) s online technologiemi*. Wolters Kluwer Česká republika.